ВАРИЯНТИ НА ДЕКОТРІ ШЕВЧЕНКОВІ ТВОРИ.

Подав **Олександер Кониський.**

Кілька літ тому назад оден з російських вістників періодичних подав був хорошу звістку, що наукові видання творів Шевченка стоять на черзї. Одначе з того часу минає семий рік, а та сподївана черга навіть не поблизшала. Та правду кажучи, чудно і сподївати ся на її там, де майже половина Шевченкових творів не може бути надрукована, і той час, коли отсе „не може бути“ — зникне, геть від нас ще далеко.

Потреба наукового видання „Кобзаря“ — річ очевидна кождому, але вдовольнити її не в Росиї, а хиба в Галичинї, тай для Галичини — не скажу — чи вистарчило б нинї на те материялу. Перш за все досї оголошено далеко ще не всї, які у кого є, вариянти до Шевченкових творів і не видано Шевченкових листів, хоча про виданнє останнїх були на Українї заходи ще р. 1876.

Позаторік і торік трапили ся менї документи, в яких я знайшов не мало вариянтів на твори Шевченка.

Дорожачи кожним рядком написаним рукою нашого Кобзаря, я вважаю абсолютно потрібним подати своїм читачам ті вариянти, додавши кілька слів про жерела, з яких я їх добув.

Улаштовуючи торік до видання VI т. „Кобзаря“ [1]), куди, на мою думку, треба завести усї листи Шевченка, я вдавав ся

[1]) Том сей я улаштовав до друку ще в січни р. 1899 і завів до його 174 листів Шевченка з коментариями. Надруковати його, як і паралельно з ним, коли не попереду, другий том Шевченкової житєписи залежить від Товариства ім. Шевченка, куда я вислав манускрипт житєписи в грудни р. 1898. К.

На бажаннє автора і за згодою фільольоґічної секциї статя ся друкуєть ся без усяких змін. *Ред.*

до О. Я. Кухаренка, просячи у його точних списків з листів Шевченка до покійного батька його, Кухаренка до Яківа Герасимовича. ВП. О. Кухаренко, замісь списків, переслав до мене оригінали: з них показало ся, що Шевченко при листї 5/17 червня р. 1857 переслав до Кухаренка свої поеми: „Москалева Криниця“ і „Чернець“ і вірші „Вечір“. Порівнявши отсї твори з друкованими, я спостеріг значні відміни, котрі і подаю тут.

Годить ся тут додати, що з Яківом Кухаренком поет наш спізнав ся ще з початком р. 1840. Листовали ся вони доволї часто. Правда, Шевченко майже десять років (1845 — 1854) не писав до свого друга, але се стало ся тому, що поета омилено було, буцїм то Кухаренко помер; скоро ж він довідав ся, що се неправда, він зараз оновив своє листованнє з ним, і листовав ся майже до смерти. З отсего знати, яку велику помилку зробив М. Ч. (здаєть ся Михайло Чалий) говорячи (Кіев. Стар. 1899 кн. 2, стор. 155), що він чув від небіжчика Федіра Лазаревського, що Шевченко нїколи і в вічи не бачив Я. Г. Кухаренка! Помилка ся стає ще більш чудною, коли ми пригадаємо собі, що д. Мих. Чалий, ще р. 1882 в своїй книзї „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“ згадує про Кухаренка!

Усї останнї варияпти поталанило менї добути у одного з найщирійших приятелїв нашого поета у Л. М. Жемчужникова (відомого художника і етноґрафа [1]), що видавав при „Основі“ — „Живописную Украину“). Лев Михайлович зберіг три переплетені манускрипти на почтовому папері. Перша книжочка — 340 непереномерованих сторін; сюди переписано однією рукою і переписано доволї читко 130 Шевченкових творів, між ними: Княжна, Царі, Марина. На самому кінцї, ще досї не друковані:

А) Ой хоч буду віять
Не переставати,
Та вже того не одвію,
Що має Біг дати.

Б) Дудуду, ду-дуду!
Родила ся на біду:
Соломою топити,
Горшком воду носити.

Нарештї невеличкий — 10 рядків вступ до „Титарівни“.

[1]) Дивись працї його в „Записках о Южн. Руси“ і в „Основі“.

Друга книжочка з такого ж самого паперу — 120 сторін. Писана иньшою вже рукою. Заведено сюди 25 Шевченкових творів і між ними оден твір досї ще не друкований „Подражаніе Іезекіилю. Глава 19“.

Третя книжочка з такого ж паперу і такого ж формату. Перенумеровано 246 сторін; потім неперенумерованих записано 30 сторін. Через кілька чистих сторін, знов переписано, оловцем вже, Сон („На панщинї пшеницю жала“). Письмо чисте, читке, походить на письмо другої книжочки. Від стор. 246 ідуть „Неофити“, писані иньшою знов рукою, що нагадує менї письмо О. М. Л. Нарештї Єретик (та частина, що надрукована вже) писана иньшою рукою.

В книжочцї третій 28 творів — всї друковані вже. В книжочках — де оловцем, де атраментом є невеличкі поправки і додатки зроблені запевне рукою Шевченка.

Які саме люде переписували оті Шевченкові твори, я не відважу ся сказати запевне, але для мене річ певна — що переписували їх під доглядом автора, переписували з ориґіналїв, переписували не на те, щоб подавати до цензури і нарештї з великою осторогою про автора. Під багатьма творами, які здавали ся аби трохи „нескромными“ підписано переписувачем „Стихотвореніе это въ оригиналѣ зачеркнуто“.

Иньші цїкаві подробицї, які трапляють ся, я подам окремо, коли подавати му вариянти.

Твори Шевченка в листї до Кухаренка, які заведені до тих манускриптів, я рівняв до „Кобзаря“, виданого у Львові, під редакторством небіщика професора Омеляна Огоновського, т. 1 і 2 р. 1893.

Чернець.

рядок 2 . . . вже нїколи
8 Жалю серцю завдавати!
15 А шовками застилає
19 . . . цебром — відром
28 Голе виглядає;
31 . . . з музикою
45 Дам лиха закаблукам!
А вони ж тії закаблуки
Набрали ся лиха й муки!

рядок 52 До Межигорського Спаса
Потанцював сивий;
57 Старий крикнув: „Пугу“!
60—64 Сьвяту браму одчинили,
Козака впустили
І знов браму зачинили,
На вік зачинили
Для козака.
67 Семен Палій Борозенський
71—73 В довгій расї Семен Палій
По келиї ходить.
Иде чернець Семен Палій
87 А думкою чернець Палій
107—108 Борзну свою і Хвастовщину:
Загине все і сам загинеш,
110 Чернець заплакав, застогнав,
118—121 Надів клобук і чотки взяв,
І патерицю, і молитись,
За ту Україну молитись,
Старий чернець пошкандибав.

В Кухаренковому манускрипті на сему і край „Чернеця“, з датою р. 1847. Тим часом під сією поемою, надрукованою вперше, ще за житя автора в 1-ій книжці „Основи“, стоїть р. 1848. Яку ж дату треба признати певною?

Властиво кажучи ріжниця така не значна, що великої ваги не має, але закмітимо от-що: До Орська, де поет написав „Чернеця“, Шевченко прибув 23 червня р. 1847, а з Орська з експедициєю Бутакова в степ рушив він 12 мая р. 1848 і після того хоч і був в Орську (май—вересень р. 1850), але під строгою вартою в казематї, де годї було писати вірші. Коли потім поет був в Новопетровському, з ним не було і не могло бути творів писаних в Орську; вони були в Оренбурзї, на схованцї, мабуть у Герна. З сего треба гадати, що „Чернеця“, якого знаходимо в листї до Кухаренка, Шевченко написав по памяти, не маючи первістно написаного в Орську. Не диво було помилити ся йому з первістною датою і ужити р. 1847 замісь 1848. Коли ж вже р. 1858 перебуваючи в Нижньому Новгородї поет дістав з Оренбурга свою „Невольницьку поезию“, себ то твори, писані під час першого заслання, він тодї і полагодив помилку з датою.

Я добачаю і иньші умови, які кажуть менї, що дата 1848 певнїйша. Той настрій духа, який опановав Шевченка в Орську і який добре знати з віршів і листів його писаних підчас пе-

ребування в Орську — не однаковий за увесь той час. Настрій р. 1848 далеко більш в гармонії з тим, який переходить через поему „Чернець“.

Москалева криниця.

В „Кобзарі“ Огоновського (т. II стор. 193), як само і в „Кобзарі“ Пражському (т. I стор. 327) присьвяченнє стоїть так: „Я. Г. Кухаренкові, на память 7 мая 1857 року“, а в манускрипті стоїть: „Батькові Кошовому Я. Кухаренкові, на память 7 апреля року 1857“.

Ми не відаємо жадного факту такого, щоб в житю Шевченка став ся 7 мая року 1858 і був би таким важним, щоб поетови варто було і самому памятовати і своєму приятелю нагадати про його. Тим часом день 7 апреля (цьвітня) мав задля поета свою і не малу вагу. 7 цьвітня „як раз на Великдень“ Шевченко приняв від Кухаренка „письмо і 25 руб. грошей“. Тим листом, як писав поет 22 цьвітня р. 1857, Кухаренко зробив йому „таке сьвято, таке велике сьвято, що я його й на тім сьвіті не забуду“. Того ж самого дня Шевченко приняв лист і від Мих. Лазаревського з доброю звісткою, що його небавом випустять з його „широкої хурдиги“, бо цар дав приказ „розбивати його кайдани“. Про той вплив, який Кухаренків лист зробив на поета, от що писав останній в листї, посилаючи „Москалеву криницю“: „Я думав, що я вже зледащів, захолонув в неволї, але бачу — нї! Нікому тільки було огню положить під моє, горем недобите серце старе, а ти, друже мій! догадав ся; взяв тай підкинув того сьвятого огню. Довго я читав твій лист, разів з десять... та закачавши рукава і заходив ся коло отсієї „Москалевої криниці“. Біг поміг... скінчив, менї і полегшало трохи... Я умисне приписав „Ченця“ і „Вечир“, щоб ти порівняв їх з „Криницею“; бо „Криниця“ сеголїтня, а „Чернець“ і „Вечир“ Бог зна колишнї. Чи помолодшав я серцем за 10 лїт неволї?“...

Бачимо з сего, що дійсно день 7 цьвітня р. 1857 був для Шевченка день незабутній і поет справедливо увіковічив його, присьвятивши Кухаренкови „Москалеву криницю“ — „на память 7 апреля (квітня).

рядок 2 За Уралом над Єлеком,
3 Недобиток, старий варнак

До слова Єлек примітка: „тогобічна, невеличка річка Уральська, вливаєть ся в Урал між Оренбурґом і Уральськом“.

До слова, варнак: „клеймений каторжник“.

рядок 29 І син семилїток,
30 Добре мавши дїток —
32 В роскошах, а вдові
33 Убогій не до того.
43 Чи вже ж їй вік провіковать?
52 Як тая квіточка з трави,
57 Анї кара, нї кайдани
59 Тії сини не вбили...
64—66 Як її згадаю.
Як її згадаю...
Слухай сину,
79 То сяк собі, то так
101 Та з чумаками, та з волами,
108 Я таки бачивсь з лихом, сину!
115—120 То в зятя, то в сина
Стара собі спочиває,
А на Катерину,
Як на квіточку в садочку,
Тільки поглядає.
А я в шинку...
127 Та ба! треба вчитись,
Ще з малечку треба вчитись,
Як на сьвітї жити.
134 Привела до того...
Не забаром сто лїт мине,
А я, єй же Богу!
Таки й досї ще не знаю,
141 От-таке-то!
З журби батько,
З журби вмерла мати,
Чужі люде поховали...
168 В чорній грубі та в комині
187—188 Порадили громадою
Та скурвого сина —
Вдовиченка — ледащицю
Забили в скрипицю.
193—199 На сїм сьвітї — яка правда...
Темнеє, мій сину!
Аж страх темнеє творилось
В нас на Українї.
Нї вже, каже, добрі люде
203 У наймитах. Піду, каже, —
223 Через сад ота велика
262 Мов дївчата?... Так, сьвятеє
Борошно псовали

рядок 262 Більш нічого... Я думаю
На іграшку
272 З дяком собі, та візьме
Та ще й прочитає
Апостола. У москалях
Вивчив ся читати.
О такий то був не певний
Максим отой, брате!
288 Сьвятий муж на сьвіті
Був Максим той. Менї ж, сину!
Було б не родить ся на сьвіт Божий!
Такеє то сотворив я клятий!
Цёго б було, мій голубе!
Не треба б писати;
Бо се страшне... Страшне, сину!
У пеклї творить ся
Не такеє...
Так ти кажешь,
Що бачив Криницю
Москалеву?
308 І каратись буду
По вік-віки; бо сказано —
Проклятий Богом і людьми
317 Пазорами в твою душу...
357 Тай викопав під горою
365 Превисокий хрест поставив
373 То за його грішну душу
Господа молити!
416 Та тут його й поховали
419 І тую криницю
Москалевою прозвали...
От тобі й билиця
Про криницю Москалеву,
Страшная билиця.

До рядка 426 — бо тут Сібир була колись — автор додав примітку: „не дуже давно посилали каторжних на Єлек, чи в Єлецьку защиту, для ломки соли“.

427 І пропадаю, як собака,
Як той Іуда... Помолись

Дата: року 1857 мая 16.

Княжна.[1])

рядок 17 У самому тому селї,
19 Незвістно де вони взялись
28 І яром геть собі село
52 Сократ і в сїни не пускае
53 Свою Ксантипу! Що ж робить...[2])
58 От і титул [3]) тобі княгине!
241 Стала не весела:
Нї, виросла веселою
Та бачила села,
Лютий голод на Вкраїнї,
Тим і не весела.
З пьяним батьком не бачилась;
Село облетїла,
Мов пташечка, у всїх була;
Всї повеселїли.
Там словами привітала,
Там нагодовала...
285 Княжна одна собі седить
В своєму тихому покою
І дивить ся...
313 В саду все покотом лежало,
Харем і гостї, де що впало!
Тілько хазаїн ще не впав,
Останню чарку допивав
Тай ту допив...
331 Минає час... чутно з палат
Неначе кгвалт, а потім знову —
Не чуть нїчого... І в той час...
346 Так і ми його покинем.
Так і Бог покине,
Щоб не лїзли такі гади
В нашу Україну.
А деж дїлась оскверненна?
І слїду не стало!
В селї сироти і вдови
Знову заридали.
394 У Київі великому
Шукаючи старовини,
В моїй Українї убогій
Заїхав я у Чигирин
І в монастир отой дївочий...

---

[1]) Нумерацию рядків я роблю, почавши з рядка: „Село! і серце одпочине!“

[2]) Сей варьянт надруковано і в Пражському „Кобзарі“.

[3]) Спершу було — „Мундір“, але закреслено і над ним „титул“.

рядок 402 Княжна якась із за Дніпра,
Була богата, говорила:
До Гробу Божого ходила,
Верталась в Київ, одпочить
Зайшла до нас; до нас убогих;
Та мабудь... Тяжкая дорога
Її спиткала... тяжко жить,
З старцями по сьвіту ходить...
Вона була ще молодою
403 В яких то праведних містах,
І показала на могилу:
Отут сердечная спочила...
Ще не поставили хреста.

Відьма:[1])

38 Шатро край шляху напьяли,
39 Богаття вбоге розвели.
56 Отсе мабудь із за Дністра,
105 З дівчатами такеє діють...
106 Ще треба сина оженить.
144 Другий дума: коли б швидче
Достроїть палати,
О тоді вже відпочину
Аж у домовині;
А убогий і так собі
Де небудь загине.
І обидва...

(Кобз. т. II ст. 280). Циган:

Умер старійший старшина.

Відьма:

Я думала в Туречині,
Аж і там не має.
стор. 281 Я шукаю пана,
Проклятого пана,
Щоб задушить; бо як узяв
Мене молодою
Тай остриг, неначе хлопця,
І скрізь за собою
Возив мене. У Бендерах
Тоді ми стояли
З москалями; а москалї
Турка воювали.
Ото ж, як раз проти Спаса
Привела близнята.

---

[1]) Більшість отсїх варьянтів з деякими одмінами надруковано в 2 т. Пражського „Кобзаря“. — О. К.

стор. 282 . . . Хотілось, бач,
Щоб мене не знали!
Підкрадала ся до хати,
Аж огню не має,
Я думала, що батько спить,
Аж батько вмірає
І нікому руки скласти.
Я перелякалась...
Хата пусткою смерділа...
стор. 283 . . . що зробив би?

Циган:

Простив би, єй Богу!
284 Аж і пан приїхав.
О тоді було громаді
І всім достало ся,
Щоб мене не виганяли
З батьківської хати;
І взяв мене з близнятами
До себе в палати.
Ростуть, ростуть близняточка,
А я утішаюсь:
І з лютою гадюкою
Я знову кохаюсь.
Докохала ся до краю:
Сина у лакеї
Занапастив, а з дочкою...
Чи чуєшь з своєю...
Чи це не гріх по вашому?
Чи в вас так уміють?...
А мині дав карбованця
Та послав у Київ
Послав Богу помолитись...
Отож я й ходила,
І молилась... Ні, цигане!
Я дарма молилась...
Чи в вас єсть Бог — який небудь?
В нас його не має...

стор. 285 Замкнуті покої
Пан поїхав десь з дочкою,
Як перше зі мною
І сина взяв; потім... потім...
Далебіг, не знаю
Що робилось... Мині снилось
Ніби то літаю
Над байраками совою
І дітей шукаю...
Ні, не слухай!... і не дітей,

Я шукала пана;
А тепер уже не треба,
Піду у цигане.
Я вже сина оженила,
А дочка й так буде;
Лазити ме по під тинню
Поки найдуть...

стор. 286 рядок 19 . . . Пішли степом
І відьма устала
Тай пішла сама за ними,
А йдучи сьпівала:
„Кажуть люде...

291 4 У Київ ходила
Та за пана покійного
Господа молила.

293 6 Христітесь дівчата!
Христіте ся, не квапте ся...

Неофити.

Ся поема переписана в третій книжочці, письмом різко відмінним від письма перших двох; ніяких поправок рукою Шевченка нема. Пролог починаєть ся з „Благословенная в женах“. Поема датована 3 декабря (грудня) р. 1857. Нижній Новгород. В даті очевидно писарська помилка. В Записках Шевченка („Кобзарь“ т. III, 158) під 8 грудня читаємо: „Усі отсї чотири днї (4, 5, 6 і 7 груд.) писав поему... здаєть ся назову її „Неофитами“.— В текстї помічаємо такі відміни:

стор. 259 рядок 25 Щоб на Україну понеслось
І на Україні сьвятилось.

III.

261 18 . . . І діти,
І пьяний, голий отой Фавн,
І син Алкид твій і гетери
Всї, всї упали до землї.

IV.

262 10 Сивобородого. І слово
Із уст апостола сьвятого
Драгим єлеєм потекло,
І стихла оргія... а жриця
21 І за апостолом сьвятим
За ним — учителем своїм
І ти весела вишла з хати...

V.

стор. 263 рядок 5 . . . . . і син
Алкид — твоя дитина,
Твоя єдиная родина,
Любов єдиная твоя
Гине в неволї... І не знаєшь

VII.

265 6 Самим їм дурня вихвалять
І майстрові дали ковать
Із бронзи кесаря
26 Раби незрячні! кого
Кого благаєте благиї...
33 Чи кат помилує кого?
Молїтесь Богові одному

IX.

7 І рада ти і весела.
Кумирові знову
Помолилась; а кумир той
На бéрезї. Пішла єси,
Трохи не сьпіваєш.

268 27 Не неофит новий,
А апостол великого,
Христового слова,
Слова істини...

XI.

3 Не слухала, і не ридала,
А „Аллілуя“ подала
За матерями християнам.
Мов дзвони загули кайдани
На неофитах.
24 Уже внучата зачались:
Не местники внучата тїї,
Христові воіни сьвятиї
І без огню, і без ножа

XII.

269 2 Минає тиждень: пьяний писарь,
4 Рим пропиває, тризну править.
Ликує Рим!

XIII.

270 18 . . . . По Колизею
19 Ревучим громом пронеслась
І стихла буря...

XIV.

рядок 15 Пливе місяць круглолиций

XV.

стор. 272 15 Коло брами сіла
Й важурилась. Не забаром
Брама одчинилась
І на возах...
26 Для царського таки слова
50 І помолилась в перший раз
За нас Роспьятому,— і спас

Русалка.

(Кобзарь, т. II, стор. 75 — 6).

рядок 2 У білих палатах,
17—25 Нехай в Дніпрі погуляє
З своєю дочкою.
Пливи ж моя Русаленько!...
Хвилї мої хвилї!
Привітайте мое любе,
Дитя моє миле!
Тай побігли,— а я собі
Плила за водою.
30 З сестрами гуляю
Та на Київ позираю,
Батька виглядаю;
А може вже повінчалась
У білих палатах
53 І не счулась, як вустріли
Дніпрові дївчата
Та до неї! ухопили
Тай ну лоскотати.
„Сестри! сестри! не лоскочіть,
Бо се моя мати“.

Лилея.

(ibidem стор. 77—79).

рядок 7 І царь — квітом називають,
25 Як я тяжко виростала,
І як умірала
Моя мати — я не знаю:
Вона все журилась

І молила ся. На мене
На малу дивилась
І плакала. Я не знаю,
Мій брате єдиний:
Хто їй горе заподіяв;
Я була дитина...
рядок 61 На снїгу під тином я умерла
66—70 Весь гай звеселила;
І ті ж люде і ті ж самі,
Що зимою вбили,
Поприходили весною
Дивом дивоватись.
89—90 До білого, пониклого
Личенька лилеї.

Петрусь.

(ibidem 186 — 192).

28 Засохне молодость твоя.
51 Та аж за шлях собі зайшла
52 . . . . . пасе ягнята
Маленький хлопчик. — Чи се ти
Петрусю?" — „Я"... І подивилась
Тай зрадїла, похилилась.
Мов та тополя. З сироти
Очей не зводячи, згадала
Убогий хутір. Там колись
Вона убога виростала
І дївувала. Продали
І гроши в купі пропили,
На вік сьвіт Божий завьязали.
„Ходїм, Петрусю! погулять,
Ходїмо в сад; ходїм в палати;
Ходїм, не пасти мешь ягнята"...
„А хто ж тут пасти ме ягнят?"
„Нехай хто хоче!"... й повела
В палати хлопчика в постóлях.
Причепурила і д...
80 Та ми не знаємо, що буде,
Що виросте з того зерна,
Що ми посїяли. Ми люде,
А всемогущий хоч і знає,
Та нам не скаже.
Як би знала і д.
156 . . . . . Як хоч,
А лихо, кажуть, перескоч!
Не Бог судитиме, а люде.

Вони... вони тебе осудять
Своїм неправедним судом.
Петруню! добрая дитино!
Ти ще не знаешь — неповинний —
Як тяжко на сьвіті любить!
Любить, любить і марне гинуть
І згинуть, віку не дожить.
Вона — твоя сьвятая мати,
Твоя єдиная сестра;
За неї рад ти умирати
Хоч тричи на-день. Рад оддати
За неї рай свій молодий,
А більш нічого не даси,
Бо серце гріх їй оддавати;
То мати бідная твоя.
Неначе лютая змія,
За серце біднеє впила ся
Любов нечистая. Не раєм,
А лютим пеклом розлила ся
По грішній крові і не знає,
Сама не знає, що робить
І що їй діяти з собою?
Чи не сховатись під водою,
Чи то їй голову розбить?
„Піду у Київ помолю ся,
Молитва може оджене
Диявола. Петрусю!
Молитва не спасе мене!
Я у Дніпрі тоді втоплю ся...
Моліте Господа дівчата,
Моліте Господа, щоб мати
І вас отак не продала
За генерала, за палати.
Моліте Бога, щоб весною
Господь послав кого любить,
Вам буде любо, любо жить.
Любов та буде молодою
І непорочною такою,
Як сон дитини на зорі;
А в осени любитись гріх!
То не любов, то пекло буде;
І осьміють, осудять люде,
І Бог правдивий покара
За чорнобривого Петра.
Щож то буде
З превосходительною?...
рядок 195 Та генерала напоїла,
Щоб знав, як дівчину любить;
Тай спать упоравшись лягла.

рядок 206 Заговорили щось погане
За гробом люде ідучи.
Ой не мине Господня кара,
Великим громом упаде
На грішну голову. Мов хмари
Набралось люду. Аж гуде,
Та все щось шепчуть про отруту
І ніби-то когось то ждуть,
І разом стихли (і далї)
222 Петрусь на ганок вихожає
І до громади промовляє:
„Неправда ваша! я зробив,
Я генерала отруїв;
А за що?... Я вже теє знаю
І не скажу вам люде злі.
Признаюсь, може, перед Богом.
Взяли Петруся молодого

До пісні: „Як би тобі довело ся“ маємо в манускриптї той самий великий варьянт, що надруковано в II т. „Кобзаря“ вид. 1876 р. в Празї, стор. 130 — 134, у йому пропущено і означено . . . . тілько один рядок на стор. 131:

“Та вилами пана
І просадив“.

(Далї буде).

ВАРИЯНТИ НА ДЕКОТРІ ШЕВЧЕНКОВІ ТВОРИ.

Подав **Олександер Коннський.**

[Далї*)].

До мертвих і живих і ненарожденних і т. д. послание.

(Кобзарь, т. I, стор. 287—294).

Стор. 289	ряд. 7 з верху.	Настане суд, заговорить
		І Днїпер і гори —
291	19	Тую славу та читайте
„	34	Ще краще, як діди ходили
292	27	Замісь пива, праведную
		Кров із ребер точать!
	34	Слїпую калїку.
		Добре! Ведіть, показуйте!
		Нехай стара мати
		Навчаєть ся, як дітей тих
		Нових доглядати,
		Показуйте! За науку —
		Не торгуйтесь! — буде
		Материнська добра плата:
		Роспадеть ся луда і д.
294	10	Новий засїяє . . .

Суботів.

(Кобзарь 1893; т. II, стор. 240).

ряд.	10	Не зовсїм так сталось:
		Москалики, що зустріли,
		Те все очухрали
		Могили вже розривають“... і д.
	16	От так то Богдане!
		Занапастив єси вбогу

---

*) Див. Записки наук. тов. ім. Шевченка т. XXXIII.

Упорядковуючи отсю частину в Ялтї, я не дістав тут „Кобзаря“, виданого 1876 р. в Празї, через що й не можна було визначити, чи не були які з отсих вариянтів надруковані в тому „Кобзарі“. *О. К.*

ряд. Сироту Вкраїну!
За теж тобі така дяка"... і д.
22 Ляха задавила —
Байструки Єкатерини
Сараною сіли!
От таке то Зіновію" і д.

В „Основі", а за тим вже і в „Кобзарях" з самоволї чи редактора чи переписувача, не до ладу ужито і назву, замісь — Суботів — „Могила Богданова" і дату: „У Петербурзї перед 19 лютого, 1861 року". Мабудь се зроблено, щоб помякшити цензуру; але в манускрипті, який був у мене в руках і на якому є поправки, зроблені рукою автора, стоїть: Суботів (назва) а дата: „1845 октобря (жовтня) 21". Сю дату треба признати певною; бо, як відаємо, того самого часу, Шевченко, яко співробітник київської Археолог. комісиї, був в Чигиринському повіті і змальовав вид церкви в Суботові.

Іржавець

(Кобз. т. II, стор. 97).

ряд. 1 Наробили славні Шведи
27 На нове вбоге Запорожжя
39 Та не звелїв бусурманин
45 Одним нашим панам можна здивовать.
50 Розказали кобзарі нам,
Що діялось в Україні
І якиї люті кари
Ляхи завдавали;
Що діялось на Шведчині,
То й вони злякались
Оніміли з переляку.
Пани католики
Кров точили. Воєводи
50 Як тії собаки
Рвали гризли... І далека" і д.
76 Як конають в гетьманщині,
На лїнії гинуть;
Чули, чули Запорожці,
Чули і мовчали
Бо й їм... і д.
88 І Бог зглянувсь на ті сльози
І на Україну
За козацькі і за тії
Пречистиї сльози —
Побив Петра, побив ката... і д.
97 В сотниковім храмі... і д.

Єретик.

(Кобзарь видання 1893 р. т. I, стор. 244).

ряд. 4 Людською кровію шинкує
Небесний Царю! Суд Твій всує,
11 Земля плаче у кайданах,
12 Як за дітьми мати.
Нема кому розковати,
Одностайне стати.
23 Чи розібєм три корони
На гордій тіарі?
Благослови, милий Боже!

(рядків 27, 28, 29 і 30 зовсім нема а далї йде:)

Отак у келиї правдивій
Іван Гус думав розірвать
Окови-адові і диво —
Сьвятеє диво показать
Очам незрячим.
„Поборюсь!...
За мене Бог! Да совершить ся“...
І в Вефлеємськую каплицю
Пішов молить ся щирий[1]) Гус.
67. Розправте руки, змийте луду,
Проснитесь, Чехи, будьте люде!

(Після рядка 93 „Не дієш без вини нікому“ йде:)

ряд. 67 Молю ся Господи помилуй!
Спаси ти нас, сьвятая сило!
Зломи язик мій за хули
Та язви мира изціли:
Не дай згнущати ся лукавим
І над Твоєю вічной славой,
Й над нами, простими людьми“.
І плакав Гус, молитву дія,
І гірко плакав; люд мовчав
І дивовав ся, що він діяв?
На кого руки піднимав. —
„Дивіть ся, люде! Ось де булла,
Що я читав!“ І показав
І перед народом
Іван Гус буллу розірвав.

Після рядка 105:

Зашипіли, мов гадюки
Ченцї в Ватиканї.
Шепочеть ся Авиньона... і д.

як і в друкованім до рядка 122, а потім:

[1]) В ориґіналї, писаному рукою Шевченка (ориґінал бережеть ся в музеї Тарновського в Чернигові) власною рукою автора се слово закрислено і над ним написано: певний.

Конклав схаменув ся,
Зібрав раду. Положили:
Одностайне стати
Проти Гуса, і в Констанцу
Всїх ворон скликати“,

а далї так, як і в друкованому.

Заповіт.

ряд. 1 Як умру, то заховайте

Під віршами стоїть дата: „1845 декабря 25, Переяслав“.

Псалми.

XLIII.

ряд. 9 Трупи вóрожі і силу
15 Срамотою свої люде
34 Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу
Побори і другу
Ще лютїйшу. Встань же, Боже!
34 Вскую будеш спати,
Од слїз наших одвертатись
Скорби забувати.
Смирила ся душа наша,
Жить тяжко в оковах!
Встань же, Боже! Поможи нам
Встань на ката знову!

LII.

ряд. 19 Колись Бог нам верне волю
Розібє неволю.

LXXXI.

ряд. 16 І всує плачеть ся земля.
Царі й раби однакові
Сини перед Богом
І всї вмрете, як і князь ваш.

CXXXVI.

ряд. 10 Може й ми заплачем,
Або нашу заспівайте,
Невольники наші!
26 . . . . палїте
Сіон Сьвятий“. . . .

Усїх псальмів переписано 10; над кожним стоїть число римськими лїтерами. Дата під ними: „1845 декабря 19, Вюнище[1]).

До Козачковського.

(Кобзарь т. II, стор. 82—86).

ряд. 35 Коли ж яке поквапить ся, —
Нехай собі у куточку
І майскія ночи,
І те небо голубеє
Та очи дївочі
На лад давний вихваляє
Не лає нїкого
І не любить опріч грошей
Та себе самого.
А Україну? Крий Боже!
Нехай собі плаче
Тихесенько“ і д.

так, як надруковано до рядка 84.

ряд. 84 „Гайда в кошару, гайда в неволю!“
100 Не раз постелю омочу.
Не малодушіє в неволї
В ночи слези точить,
А гріхи мої великі
Вилити ся хочуть.
Не виллють ся, не покинуть
Душу катовати.
Страшно минї, друже, брате!
Смерти дожидати.
Перелїчу і дни й лїта і д.

як надруковано до рядка 129.

129 Добро кріз сон хиба побачу
Та може лихо переплачу
133 Я буду знову сповідати
Свої гріхи, й як минї
Доводилось на чужинї
В неволї, в каторзї каратись,
І не за того пятака,
Що вкрав маленькимм у дяка,
А за вірші отсї прокляті...
Чи те коли сподїєть ся? і д.

так, як надруковано до рядка 145.

---

[1]) Селю переяславського повіту. Тут же Шевченко написав того-ж грудня 17 дня „Холодний яр“.

ряд. 145 І Дніпро крутоберегий
І надія, брате!
Не даєте . . . і д.

як надруковано до кінця.

Під віршами:

По над полем іде.

(Кобзарь, т. II, стор. 5) дата стоїть так: „30 мая 1847 в. казематї“.

Чи ми ще зійдемо ся?

(Кобзарь, т. II, стор. 11).

ряд. 1 Чи ви ще зійдете ся знову?
3 І слово братства і любови
4 В степи і дебри понесли?
11 Любить її во время люте...

Сон.

(Кобзарь т. II, стор. 89).

ряд. 43 Та все пішло царям на грище:
57 Мою Україну убогу,
Що прокляну Сьвятого Бога,
За неї й душу погублю.

Під сими віршами — річ певна, для обережности, написано по російськи: „Все это стихотвореніе въ подлинникѣ зачеркнуто“.

Варнак.

(Кобзарь, т. II, стор. 121—126).

ряд. 2—17 В неволї зазнав я діда:
То був поселелий варнак
Наш бідний мучений земляк.
Неначе діти ми зрадїли
Один одному. В недїлю
Бувало між талами
По над тим Уралем,
Поки не смеркає розмавляли
О нашій славній старинї.
І він розказував минї
Свою бувальщину: „Од Бога,
Все од Бога, сам нїчого
Дурний не зробить чоловік.
Я сам, як бачиш, марне, всує,

19 І ні на кого не жалкую.
Води богато утекло. За Уманем
Було те вбогеє село,
Де уродив ся я на зло,
Де виріс я на безталання
Та на погибель. Наша пані
Мене побачила в селї
Та й узяла мене в покої,
А в неї паничі були.
Росли вони і виростали
Та мною дурнем забавлялись,
Уже й учити почали.
103 Та мовчки хлопців добираю
105 На третє лїто поз'їзджались,
(Мене звичайно не пізнали).
Засватані, весїлля ждуть,
А нашим молодим дївчатам
ряд. 105 В селї проходу не дають.
Дарма! Нехай радїє мати,
Радїє пан, а хлопцї ждуть,
Як Бога, панського весїлля.
Як раз в клеччаную недїлю
Їх і повінчано. і д.

так, як надруковано до рядка 119, а потім:

А я убив їх, признаюсь . . .
І досї страшно, як згадаю;
Я і розказувать боюсь,
А то ще й вас перелякаю. . . .
На весїлля
І ми отарою прийшли:
Палати білї запалили,
Панїв великих і малих
Усїх порізали. . . .
Молила
Сама стара, за молодих,
До Бога руки підіймала.
А невістками хлопцї грались
Поки замучили. Затих,
Затих пожар, уже сьвітало,
А ми в діброву поховались
І раду радим: Що робить?
А що робить?... Ходїмо бить
Та мордовать панїв проклятих.
І ми пішли... Ох, тяжко, брате,
Такиї згадувать дїла!...
Ватага день і ніч росла.
Уже за сотню прибувало.
Мов поросяча кров лилась" і д.

як надруковано до рядка 154.

ряд. 154 Або панянку черноброву
187 Пішов собі тихо в Київ
Не Сьвятим молитись,
А суда“ і д.

до кінця як надруковано.

Та не дай, Господи!...

(Кобзарь т. II, стор. 12).

ряд. 5 Ой, піду я лугом, лугом,
Та розважу тую тугу!

Огнї горять.

(Ibidem).

ряд. 6 І любо всїм, і всї сьміють ся,
І всї танцюють. Тільки я. і т. д.

На батька бісового трачу.

(Ibidem стор. 13).

ряд. 2 Часи і пера і папір
4 Та так таки і добре. Не на мир
6 Йому, як бачте, на сїм сьвітї
Нема до кого прихилитись
І він сердешний сирота.

І доси снить ся.

(Ibidem стор. 17).

ряд. 5 Сидить під хатою і бавить
13 І спать несе, а дїд сидить
І усьміхнувшись собі тихо
Тай думає: минуло лихо
Таки поміг Господь дожить
До радости. Старий читає... і д.

як надруковано до кінця.

Моїм соузникам.

(Ibidem стор. 60).

ряд. 12 Свою тяжку гірку недолю.

За байраком байрак.

(Кобзарь, т. I, стор. 170).

ряд. 21 В степу полягли
27 Тяжко, тяжко ридав
30 Луна степом пішла
33 Затрусив ся байрак.

Не кидай матери!

(Кобзарь, т. I, стор. 174).

ряд. 2 А ти покинула, пішла
15 Тебе з калиною, і в гаю
Ставок широкий висихає
18 І гай зелений похиливсь.
25 Де ж ти полинула, де ділась?
27 Кого ти радовать схотіла
30 . . . . . І в палатах
Ти спиш, мов дома, і не жаль
Тобі покинутої. і т. д.

Калина.

(Кобзарь, т. I, стор. 182).

рад. 25 Будем Бога вихваляти
45 Осьміяли подруженьки
47 Осьміяли червоную
48 Калину мою;
49 Прийми-ж мою головоньку,
Після 55 Не сон трава перед сьвітом
Одцвила, завяла,
То дівчина на могилї
Плакать перестала.
Перестала слези лити
І тяжко любити.
На вік віки на могилї
Слезами умита
Втомила ся, задрімала...
З за гаю сонечко вставало
А мати й спати не лягала і д.

до кінця як надруковано.

Три шляхи.

(Ibidem 176).

ряд. 11 А невістка під горою
Високу тополю.

Пустка

(Ibidem стор. 176).

ряд. 7—9 Розлучила, привела,
Нарікала, говорила,
Поки в землю опустила,
А сама в старці пішла
29 А довелось Христа ради
У людей прохати. і д.

як надруковано до кінця.

Хустина.

(Ibidem стор. 178).

Отсї вірши заголовка не мають і з самого початку йдуть так:

Була собі Катерина
Безталанна сиротина,
Росла в наймах, виростала
Та з Іваном покохалась.
А Іван, як голуб, з нею,
З Катериною своєю
Од зіроньки до зіроньки
Вечеряють у вдівоньки,
Вечеряють, розмовляють,
Пречистої дожидають...

Далї як надруковано до рядка 20, а після його:

21 Накупила Катерина червоного шовку
А за того за таляра
Золотую голку,
Та й вишила Іванови
Шовками хустину,
Щоб згадував на чужинї
Свою Катерину.
Ой у неділеньку рано по раненьку
Ще й сонечко не вставало,
В далеку дорогу, войну й тревогу
Мати сина випроважала.
Випроважала Івана Катерина
Із чужої темної хатини.
Несла його зброю — шаблю золотую
І цьвяховані лати.
Зажурилась Катерина,
Зажурилась чорноброва.
Іван коника сїдлає,
Собі зброю добирає.
У неділеньку та ранесенько і д.

як надруковано до рядка 27.

ряд. 27 А Івана Катерина
Випроважала, коня наповала.
До зірниці, із криниці.
52 А за третім з тиха...
Не диви ся, Катерино!
Везуть тобі лихо:
Везуть труну дубовую
Китайкою вкриту.
69 А на збруї, на козацькій.

Ми в купочці.

(Кобзарь, т. II, стор. 20).

ряд. 1 Ми в купі вчили ся, росли,
4 Та може думали: колись
12 У те село, у ту хатину
Де мати в тяжкую годину
Гріхом сердешна понесла
На безталання повила...
І яр, і гребля, і тополя,
І над криницею верба
Нагнула ся, як та журба
В далекій каторжній неволї.
Ставок і гребля і вітряк" і д.

як надруковано до рядка 37.

ряд. 37 „А що, пак, брате, чи жива
Ота Оксаночка чорнява
Що з нами бігала гулять?„
„Еге, вдовівна кучерява...
Не знаю як тобі й сказать:
Вона була помандрувала
За москалями, та вертала...
Така острижена; прийшла
В старій шинелї, помарніла,
Уже, либонь, і одуріла...
Та знову десь собі пішла.
Здалась сердешна на ігрище:
Сидить було та чепурить ся,
Та „Отче наш" собі чита,
Як той школяр; та росплїта
Неначе коси... У черницї,
Казали, в Чигирин пішла,
Та, думаю, таке ледащо
І там не треба. Так, нї за що
Занапастила ся, звелась,
А що за дївчина була. і д.

як надруковано до кінця.

Ми в осени такі похожі.

(Кобзарь, т. II, стор. 23).

ряд. 12 А річечка його взяла
Та в Дніпр широкий понесла,
А Дніпр широкий на край сьвіта

далї як надруковано до рядка 22.

ряд. 22 В яру при дорозї....
Думи серце осїдають
І капають сльози. і д.

як надруковано до рядка 28.

ряд. 28 На сїм сьвітї і любитись
34 Хоч дитина маленькая
38 Немовлющими устами.
39 А ти, мій єдиний,
Одинокий, безталанний
Друже! на чужинї
Хто з тобою заговорить,
Хто розважить горе! і д.

як надруковано.

За сонцем хмаронька пливе.

(Ibidem стор. 34).

ряд. 1 За сонцем хмаронька іде
5 Червоною пеленою
12 Закриває море
І знову тьма і не знаєш
Де дїти ся в сьвітї,
А ніч темная, та чорна
І довго до сьвіту.

На сему і кінець.

На Різдво.

(Ibidem стор. 87).

Отсей вірш заголовку не має, а стоїть тільки: N. N.

ряд. 31 Зьвір у полї, і повіє
33 І занесе снїгом білим
44 Та в неволї жити.

Як маю я журити ся.

(Ibidem стор. 38).

Два останнї рядки читають ся так:

Щоб не було свободного
На нашому полї.

Козацькая доля.

(Ibidem стор. 32).

Вірши заголовку не мають.

ряд. 4 Сусїди сьміятись
7 Запапастив навіженний
16 Тестя поважати.
18 В синьому жупанї
24 На весїлля товариші
Прийдуть погуляти
28 Привезуть гармати.
29 Як повезуть молодого
33 Як положать молодого
36 Велика гармата.
37 Співатиме, кричатиме
39 І рознесе мою славу —
Славу України.

Удовиця.

(Ibidem стор. 150).

Вірш заголовка не має.

ряд. 3 Стала слава недобрая
33 А сама остригла коси,
В черницї пішла.

Заросли шляхи тернами.

(Ibidem стор. 29).

Останнї чотири рядки читають ся так:

На народ отой убогий,
На тую Вкраїну.
Не дай минї згинуть
Отут на чужинї!

Зацьвіла в долинї.

(Ibidem стор. 40).

ряд. 4 І в ранцї в недїлю
З біленької хати.
Вийшла погуляти
Дївчина в долину, і д.

до кінця як надруковано.

Мати — покритка.

(Ibidem стор. 131).

Вірш заголовка не має.

ряд. 75 . . . . . і роскажеш
Роскажеш правдиво
Про москаля лукавого.

П. С.

(Ibidem стор. 39).

Вірш без заголовку.

ряд. 1 Не жаль на злого, кругом його,
11 А пан — як бачите — кабан —
25 . . . . . Кругом паскуда!
. . . . . За що-ж люде
Йоно возносять, як те чудо?
За шмат гнилої ковбаси
У вас хоч матїр попроси,
Так оддасте... Зовуть сьвітилом
Кривого пяного Петра
І покровителем добра,
І патриотом... Боже милий!
А де-ж та правда на землї?
. . . . . .
Не жаль минї на його... і д.

як надруковано до кінця.

На Вкраїну.

(Ibidem стор. 30).

Вірш заголовка не має.

ряд. 8 Як нинї в далекій сторонї
Та ще й в неволї. Степ і море
Посиніли ще синїйше
І лютеє моє горе
Погіршало ще лютїйше
І ти моя єдиная... і д.

як надруковано до рядка 26.

Де мене, мов брата,
Привітали. Чи жива та
Старенькая мати... і д.

як надруковано до рядка 36.

ряд. 36 Чорнявиї дїти,
Веселиї дївчаточка.

Останнї два рядки читають ся так:

А я, зіронько, в неволї
Хвалитиму Бога.

Неначе праведних дїтей.

(Ibidem стор. 59).

Вірш заголовка не має.

ряд. 9 Невидимим огнем пекли
12 За ним і сльози, знай, лили
22 Мов на зьвірей тих лютих, диких

останнїй ряд.

Царя вам повелїв ізбрать.

Як би зостріли ся ми знову.

(Ibidem стор. 37).

ряд. 4 Сказала-б, серденько, минї?
10 Коли-б недавнє нагадав
14 Що не остало ся правдивим
А сном лукавим... і д.

як надруковано.

Між скалами.

(Ibidem стор. 135).

ряд. 1 Між скелями, неначе злодїй
9 Або втопи при каменї
11 Тай роздяг ся на каменї
24 Пішов собі темним гаєм.

Не для людей.

(Ibidem стор. 19).

ряд. 1 Не для людей — тієї слави
3 Мої вірші віршую я,
13 Одинокую і любо
18 І Бога благаю,
Щоб не займав моїх дїток
В далекому краю.
А иноді нагадаю
Мою Україну
І заплачу. Боже милий!
Нехай я загину
У сїй проклятїй пустинї,
Та не пусти димом

Дітей моїх безталанних
В широкій пустині:
Нехай ідуть до домоньку
Мої любі діти
Та роскажуть як то тяжко
Було мині в сьвіті.
І в семії...

далї як надруковано до рядка останнього, котрий читаєть ся так:

Я-б його любила.

Коло гаю в чистім полї.

(Ibidem стор. 54).

ряд. 25 Заплакали — заридали,
Зілля наварили,
А назавтра вранцї-рано
Йвана отруїли.
Поховали коло гаю
В полї на могилї
Того Йвана сердешного.
І сестри ходили
Що день Божий... і д.

як надруковано до кінця.

І богата я.

(Ibidem стор. 45).

ряд. 18 З рудим косим старим.

Після надрукованого в рукописї ще стоїть:

Полюбилась би я,
Одружилась би я
З безталанним сиротою.
Лиха доля моя:
Люде добрі його
Розрізнили, взяли
Та привезли до прийому,
Оддали в москалї.
І Московкою я,
Одинокою я
Нужу сьвітом по під тинню..
Така доля моя.

По улиці вітер віє.

(Кобзарь, т. II, стор. 41).

ряд. 14 Шага у скупого

Після надрукованого:

За кого ти бєш поклони?
За сина, за сина!
За Івана єдиного
За свою дитину.

Закувала зазуленька.

Ibid. стор. 43.

Після того, що надруковано:

Як би були батько — мати
Та були-б богаті,
Було-б кому полюбити,
Було-б кому взяти,
А то нема; сиротою
Отак і загину,
Дївуючи в самотинї
Де небудь під тином.

Із за гаю сонце сходить.

Ibid. стор. 58.

ряд. 4 Козак собі ходить
11 З рушницею і з челядю
Виходить пан лисий
16 У льох його сердешного

Ой люлї, люлї!

Ibid. стор. 50.

ряд. 11 Гай зелененький питать не буде

Туман, туман долиною.

Ibid. стор. 50.

ряд. 11 Щоб не знали батько й мати
Як нас буде піц вязати.
Звязала ся, я не знала,
Бодай була я пропала,
Лїпше-б було в трунї гнити,
Як з тобою в сьвітї жити.

У перетику ходила.

Ibid. стор. 56.

ряд. 5 Мельник меле, шеретує*)

У широкую долину.

Ibid. стор. 37.

ряд. 4 І що таке говорили
Не забуду я.
Та що з того? Розрізнили,
Розрізнили люде злиї,
А тепер ми помарніли;
Зістарілись ми обоє,
Я в неволї...

і далї як надруковано.

На городї коло броду.

Ibid. стор. 47.

ряд. 6 Вяне на тичинї...

Як би минї, мамо...

Ibid. стор. 44.

ряд. 6 Кохають ся мамо, мамо...
10 Зароблю там на кісники

і далї як надруковано.

Ibid. стор. 42.

ряд. 1 Ой умер, умер батько,
Умерла і мати...

і далї як надруковано.

4 Порадоньки дати...
8 Чи йти утопитись...
16 Матери шукати
19 А дївчина молодая
У наймах старіє.

---

*) В Кобзарі надруковано „решетує"; очевидно се помилка, бо в українській мові я не чув слова решетовати. *О. К.*

Не вернув ся із похода.

Ibid. стор. 48.

ряд. 13 Московкою звуть.

Лїчу в неволї.

Ibid. стор. 62.

ряд. 11 І не благай, бо пропаде
Молитва за Богом!

Хатина.

Ibid. стор. 60.

ряд. 13 Бо я так мало, небогато
Просив у Бога.
40 Даєш ти, Господи, і злато,
І власть панам в твоєму раю —
Вони-ж неситиї, пузаті
На рай Твій, Господи плюють.

Молитва 3-я.

Ibid. стор. 225.

ряд. 1 Зло начинающих спини

Гимн.

Дата не двадцятого, як надруковано в Кобзарі, червня, а 28 червня, року 1860.

Швачка.

Ibid. стор. 145.

ряд. 4 Погані Жиди.
6 Ой не петь ся горілочка
7 Не будете, вражі Ляхи,
В Українї жить!
Ходім, брати, в неділю
У Хвастов гуляти,
Ляхів мордовати,
На смерть убивати;
Свого батька козацького
Будем поминати.

далї як надруковано до рядка 21.

ряд. 21 В Перепяті ночували,
В досьвіта вставали,
В ранці рано у Хвастові
Козаки гуляли.
Прийди, батьку з Межигоря,
Семене Палїю!
Подиви ся ти на Швачку,
Що він Ляхам діє.
У тихому у Хвастові
У славному місті
Покотились голївоньки
Не сто і не двісті;
А із тисяч шляхетськая
Кров почервонїла
І оранди і костели
І все затопила;
Тільки то й не затопила,
Що церков сьвятую:
Отам Швачка з коваками
Сьпіва Аллилуя...

а далї як надруковано.

В неволї в самотї.

Ibid. стор. 71.

ряд. 2 Нема з ким думу поєднать,
То сам в собі когось шукаєш,
Щоб з ким хоч серцем розмовлять.
Шукаю Бога, а находжу
Таке, що гріх і розказать.
Отак-то нівечать нас годи
Та безталання...

далї як надруковано до рядка 13, а потім

ряд. 13 Видумуєш, щоб серце вбоге
Хоч тихим словом розважать.
Не лїзе в голову нїчого...
Нема з ким душу поєднать...
Бо їй так хочеть ся...

і далї як надруковано.

Ой, чого ти почорнїло.

(Кобзарь, т. I, стор. 169).

ряд. 1 Ой, коли чи почорнїло,
Зеленеє поле?

Почорніло я з вечера
Та за вашу волю.
7 Мене вчора козаченьки...

і далї як надруковано.

Кобзарь, т. II, стор. 238, під віршами: „Колись-то ще во время оно“, стоїть дата: „Санкт-Петербург 25 мая“, року не визначено, гадаю я, що мусить бути 1860.

Три корони.

(Кобзарь, т. I, стор. 229).

ряд. 9 Черезъ мостъ идетъ чортъ,
А коза по водѣ:
Быть бѣдѣ, быть бѣдѣ!

Сон.

(Кобзарь, т. I, стор. 198).

стор. 201, ряд. 31 Княжат недорослих.
205, 8 з низу Цу-цу, скажені, схаменїть ся!
209, 13 з верху А вторая заковала...
211, 8 з низу По московськи так і ріжуть.

Царі.

(Кобзарь, т. II, стор. 321).

ряд. 10 Пішли шукать собі могили,
Покидали дїтей своїх,
І жен своїх, і молодих
Своїх наложниць. А ті босі,
Розхристані, простоволосї
Сидять в сьвітлицях взапертї
Та тяжко плачуть в самотї,
І красу свою велику
Нарошне нївечать; аж жаль!
На стогнах сльози та печаль,
За стогнами і гвалт і крики,
І гине, падає народ
За той завіт, за той кивот
І за царя свого пророка.
А цар сьвятий узявшись в боки

По кровлї кедрових палат
В червленій ризї похожає
Та усьміхавшись позирає
В зелений сад.
А в садочку мармурова
Купальня білїла
Крізь листочки, а в купальнї
Русалка седїла;
Не русалка... Вирсавія,
Достоменна Ева,
Подружіє Гурієве... і т. д. до
„Раби вечерю принесли“, а далї:
Сказав, щоб подали сикеру
І щоб просили на вечерю
Вирсавію...
Невроку
Божому пророку:
Сама Вирсавія прийде...
Чи Гуриєви снилось,
Що цар не злато-серебро,
А луччеє його добро,
Його Вирсавію украв!
А цар, щоб Гурій і не знав,
Звелїв убить його тай годї!
А потім плакав, пред народом
Посипав попелом главу.
Отак сьвяті царі живуть...

і далї до кінця як надруковано.

На сторонї 323:

ряд. 20 Як той бугай лежить здоровий,
21 Кепкує з батька і так просить.
А той ридає та голосить...

а далї надруковано до:

В ранцї рано
Ѳамар прекрасная прийшла
І коржик з маком принесла.
Аммон бере її за руку
У темну храмину веде
І на постїленьку кладе...

а далї до кінця як надруковано